

Neke su životinje napustile svoj raniji životni prostor, dok su se druge privikle na zajednički život sa čovjekom u gradskoj sredini

Životinjski svijet Zagreba

Nikola Tvrković

Nekad su se na prostoru između »purgerskog« Zagreba (Gornji grad, Kaptol, Nova Ves i Vlaška ulica) i okolnih sela poput Trnja, Fratersčice, Černomerca, Ljubljanice i Gračana prostirala polja, livade i šumarci ispresjecani medvedničkim potocima. Tu je živio bogat i raznovrstan životinjski svijet. Tako su se na području današnjeg grada mogle susresti i veće životinje koje danas nalazimo još samo u Zoološkom vrtu ili u dalekim šumama Gorskog kotara i Like, a u Savi su se mogle uloviti ribe koje bi danas izazvale čuđenje. Godine 1891. u Maksimiru je ulovljen posljednji vuk (*Canis lupus*)! Još godine 1946. do Zagreba su na svom putu prema mrijestilištima znale doplivati jesetre (*Acipenser nudiventris*) duge i više od 1,5 m iz dalekog Crnog mora. Na zagrebačkoj tržnici ponekad su se prodavale i mladice (*Hucho hucho*) ulovljene u Savi nedaleko od grada, a među receptima u »Novoj zagrebačkoj kuharici« Marije Kumičić pisane krajem XIX stoljeća nalazio se i recept za sivu čaplju (*Ardea cinerea*) koja je danas tako rijetka da je i zakonom zaštićena.

Širenjem grada došlo je do postupnih promjena u sastavu i brojnosti životinjskog svijeta, a vjerojatno najočiti-

je promjene desile su se u fauni potoka, bara i rijeke Save i njezinih rukavaca i jezeraca. Dok su potoci koji su prolazili uz prve gradske kuće bili bistri, u njima su se mogli hvatati i potočni rakovi (*Astacus astacus*). U to doba je voda potoka Medveščaka pokretala brojne mlinove. Danas je on, kao i većina drugih gradskih potoka, reguliran i onečišćen, tj. pretvoren u kanal za otpadne vode koji skriven teče ispod gradskih ulica prema Savi. Medvednički potoci se spominju još samo kao problem kad im za velikih kiša ili za topljenja snijega korita postanu bujice. O životu u njima nitko ne govori — nestao je, a da nije bio ni opisan onda kada je još bio ne-taknut.

Nestala je većina bara, tih malenih oaza bujnog života bez kojih vodozemci nemaju mogućnosti obnavljanja svojih vrsta. Koliki su od nas još kao klinци donosili doma punoglavce i u staklenkama pratili njihov razvoj i preobrazbu u odrasle žabe, te se tako još za rana upoznavali s fenomenom života! Danas bi se za to u najboljem slučaju trebali tramvajem odvesti do nekog od Maksimirskih jezera, koja upravo dobivaju betonsko dno. Šteta je da se bar u nastavne svrhe koja od preostalih bara ne

sačuva. Uz Savu su nestali brojni rukavci. Već je za nas normalno da se Sava nalazi unutar nasipa i da postaje nešto prozirnije tek za praznika i vikenda, kad uzvodno ne rade tvornice i ugljenokopi. Tek će se četrdesetogodišnjaci i oni stariji sjećati da su se ljeti u njoj kupali i sunčali na velikim šljunčanim žalima među beskrajnim vrbicama »Afrike«. A životinje u Savi i oko nje? One veće i uočljivije, kao dabrovi i velike vodene ptice, nestali su već odavna. Na nestanak mnogih riba upozorili su i nehotice ribiči u svom »Ribarskom vjesniku«. Nestanak onih najmanjih životinja, koji se dešava još i sada, za većinu građana prolazi neprimjetno. Ta tko bi uočio da su neke vrste kukaca, kao npr. neki obalčari (*Plecoptera*) čije su ličinke živjele u Savi, nestale ne samo iz okoline grada nego čak i izumrle, te su danas tek neugledni eksponat u Zoološkom vrtu. No nestanak takvih životinja trebao bi biti signal uzbune — on najavljuje promjene čije posljedice mi tek sada postepeno uočavamo kad nam nestaje toliko potrebne pitke vode.

Paralelno s nestajanjem životinja »stariosjedilaca« pojavile su se i neke nove od kojih ćemo spomenuti samo one najveće. Prvo su se u rukavce i na obale Save doselili američki bizamski štakori (*Ondatra zibethica*) pobjegavši s jedne farme krznaša u okolici Praga. Nakon njih su se iz gradske kanalizacije uz Savu i u prigradske potoke raselili sivi štakori selci (*Rattus norvegicus*). Od ptica brojniji su postali galebovi (*Larus ridibundus*) — stalna mjesta njihove ishrane su izvodi kolektora gradske kanalizacije i okolna smetišta. Galebovi su postali i svojevrsna atrakcija — svake zime može se vidjeti iz tramvaja za Novi Zagreb kako šćućureni sjede u jatu na nogometnom igralištu na Savici.

Kopnene životinje koje su živjele na području grada uglavnom su doživjele manje promjene. Većinom su se jednostavno preselile u okolicu. Neke su se vrste privikle na zajednički život s čovjekom u gradskoj sredini, koriste se preostalim oazama svojih nekadašnjih prirodnih staništa — parkovima i vrtovima. To su prvenstveno brojne ptice pjevice. One su nama u gradu uz drveće i grmlje još jedina vidljiva veza s prirodom, jer ih zbog njihove danje aktivnosti od svih životinja najviše zapažamo. Ptice pjevice su nam vjesnici godišnjih doba, a jutro nam označavaju svojim cvrkutom i pjevom. U proljeće dolaze na gniježđenje i pred našim prozorima izvode mlade. I vi možete doprinijeti tome da nam grad oživi tako da pticama napravite umjetno gnijezdo ili umjetnu duplju što će im biti nadomjestak za stara debla iz šuma kojih ovdje više nema. U jesen dolijeću razne druge vrste ptica skitajući se i polako se pripremajući za selidbu na daleki jug. S prvim jačim mrazovima u gradu

Pogled na nekadašnji Zagreb iz parka biskupa Alagovića (danas dio Nove Vesi i ul. Moše Pijade kraj Gupčeve zvijezde). Litografija F. Daubachy-Doljske, oko 1860. god.

se skupljaju one pjevice koje ovdje prezimljuju, npr. sjenice, zebe, zimnica, crvendač, brgljez, ševa krunčica i djetlići. Da prežive zimu, možemo im pomoći postavljanjem raznih hranilišta ili jednostavno ostavljajući mrvice i druge ostatke hrane na prozorima i balkonima. No ako ste im pravi prijatelj — ne privikavajte ih da dolaze na određeno mjesto po hranu a da ih poslije za jake zime zaboravite, jer tada postajete krivci za njihovo ugibanje.

Možda će vas iznenaditi — po zoološkoj sistematici među pjevice spadaju i sive eminencije grada — vrane! Iz ove porodice ptica gradskim ocima vrlo su poznate vrane gačci (*Corvus frugilegus*) koje se tvrdoglavo gnijezde u krošnjama platana na Zrinjercu i drugim parkovima. Gradska uprava isto tako tvrdoglavo s njima vodi svako proljeće pravi mali rat angažirajući vatrogasce da skidaju gnijezda. Uz gačce u parkovima grada i na TV-antena vidaju se i sive vrane (*Corvus cornix*) i čavke (*Coleus monedula*), a privučena otpacima i stalnim smetištima sve je češća i dugorepa svraka (*Pica pica*).

Među manje poznate ptičje sugradane ubrajamo svakako i kopce (*Accipiter nisus*) koji se, napadajući ptice, znaju zaletjeti i u prozore, te jastrebove kokošare (*Accipiter gentilis*) koji vrebaju svoj plijen po gradskoj periferiji. Ako u proljeće pažljivije promatrate toranj crkve sv. Marka u Gornjem gradu ili toranj katedrale, zapaziti ćete jednog eminentnog stanovnika grada, pravog pravcatog sokola (*Falco tinnunculus*). To je vjetruša koja se na ovim tornjevima stalno gnijezdi, a izgleda da će to uspjeti i na neboderima u Novom Zagrebu. Među nebodere na tek nedavno posadeno drveće i grmlje ponovno se postepeno naseljavaju i ostale ptice koje su bile protjerane gradnjom tih novih naselja. No stanovnicima Sigeta s pravom već sad možemo zavidjeti; već sad u pro-

Vjetruša (*Falco tinnunculus*) — sokolovka koja stanuje na tornju Markove crkve na Gornjem gradu

ljetnim noćima mogu slušati slavuja (*Luscinia megarhinchus*)! U nekim većim parkovima, kao u Botaničkom vrtu, još stanuju sitni šumski i poljski sisavci, kao riđe i poljske voluharice, podzemni voluharići te šumski i prugasti miševi i razne rovke. U Tuškancu i Maksimiru možemo još vidjeti vjevericu (*Sciurus vulgaris*) i čuti žune. Po dvorištima noću nas često preplaše jež (*Erinaceus concolor*) i žabe krastače (*Bufo bufo*, *B. viridis*), a beznogi gušter sljepić (*Anguis fragilis*) zna kod neupućenih izazvati pravu paniku jer ga zamijene za zmiju. Krtice možemo naći na često upravo začuđujućim mjestima, kao npr. u dvorištu Muzeja grada Zagreba gdje su od svojih srodnika odijeljene asfaltom i betonom. U vrtove zagrebačkih predgrađa često zalaze fazani (*Phasianus colchicus*) i tvorovi (*Mustela putorius*), a u parkove zaluta i lasica (*M. nivalis*). Nedavno je kroz prozor Zoološkog muzeja videna na susjednom krovu čak i kuna (*Martes foina*).

Ipak, najčešće životinje koje vidamo oko nas u Zagrebu su vrapci, crni kos (*Turdus merula*) i grlica kumrija (*Streptopelia decaocto* — k nama stigla u pratnji Turaka!). Ove ptice se gnijezde i borave tokom čitave godine u dvorištima, na drveću i na zgradama. U jata vrabaca pokućara (*Passer domesticus*) znaju se primiještati i poljski vrapci (*P. montanus*). U proljeće se ovim pticama pridružuju lastavice (*Hirundo rustica*), kojima na žalost sve više manjka dobar materijal za gradnju gnijezda pa se često bezuspješno pokušavaju nastaniti na novim neboderima. U šupljinama zidova, prostoru za rolete i na tavanima često zimuju ili borave ljeti razni šišmiši. Među njima je u Zagrebu svakako najčešći rani večernjak (*Nyctalus noctula*), čije su velike kolonije pravi problemi, npr. bolnici na Rebru. Na tavanima stalno stanuju i gradski golubovi (*Columba livia f. domestica*), porijeklom od golubova pećinara. Kako na području grada imaju stalne izvore hrane (razni otpaci, sirovine nekih tvornica) i povoljnu mikroklimu, za razliku od svojih divljih predaka razmnožavaju se tokom čitave godine i svojom brojnošću postaju jedan od problema grada. S medicinskog stajališta oni u ovoj množini svojim parazitima i bolestima potencijalno ugrožavaju i ljude, pa su ih čak nazvali i »leteći štakori«. No rješenje kako bezbolno i humano obuzdati razmnožavanje ovih ptica koje su simboli mira i atrakcija Trga Republike izgleda da još nije na vidiku. Na tavanima se danju skrivaju i noćne grabljivice sove (*Tyto alba* i dr.) i ćukovi (*Athene noctua*), a tu svoja gnijezda — velike i komplicirane građevine grade ose (*Paravespula germanica* i druge) i stršljeni (*Vespa crabro*). Na tavanima se već rijetko nađe pokoji crni štakor (*Rattus rattus*), koji je prije bio stalni stanovnik gradova. Njega je, kao i svugdje u Evropi, isti-

Vrana gačac (*Corvus frugilegus*) kraj gnijezda na zrinjevačkoj platani.

Snimio: K. Igaltfy

snuo štakor selac (*R. norvegicus*). No kućne miševе (*Mus domesticus*) više nitko ne može iseliti iz grada. Poznato je da se mogu razmnožavati čak i u gradskoj hladnjači!

U stanove nam na naš užas ponekad prodru i žohari (*Blatta orientalis*), a stalni podstanari su nam brojni drugi kukci i pauci. Od njih nam neki stvaraju i veće probleme. Tako skoro svi stanovnici Novog Zagreba muku muče s malim žutim doseljenicima faraonskim mravima (*Monomorium pharaonis*), koji namirnice pronalaze na upravo nemogućim mjestima. Nekad je u gradskim stanovima živjelo puno više vanjskih nametnika na čovjeka, kao što su npr. buhe, no oni su zapravo postali rijetkost. Jedino su nam se nedavno vratile uši, ovaj put doputovavši iz zapadne Evrope, a ne s istoka odakle su stizale prije.

Brojni kukci, koji su bili stalni gosti biljaka na prozorima i balkonima te u vrtovima i parkovima, danas su vrlo pojedeni, naročito otkad se dijelovi grada sistematski zaprašuju protiv komaraca. Tako su mnogi prekrasni danji leptiri (*Papilio machaon*, *Vanessa atalanta* i dr.), a također mnogobrojni noćni leptiri *Saturnia pyri*, *Acherontia atropos* koje smo vidjeli privučene svjetiljkama danas postali prava rijetkost. Kornjaše, kao hrastovu strizibubu (*Cerambyx cerdo*) i jelenka (*Lucanus cervus*), možemo vidjeti još samo npr. na starom hrastu na Strossmayerovom trgu. No izgleda da se usprkos insekticidima nećemo tako lako riješiti nekih drugih kukaca koji su tek odnedavno pripadnici naše faune. Primjeri za takve vrste su veliko japansko noćno paunče (*Antheraea yamamai*), koje pravi sve

veće štete na hrastovima, mrežasta stjenica platane (*Corythuca ciliata*), koja izaziva prerano žućenje lišća na platanama (uvezena je oko 1970. vjerojatno iz Milana na krovu kojeg automobila!). Razlog tome je činjenica da mnoge vrste kukaca poput moljaca postaju otporne na sva dosad poznata sredstva kojima ih trujemo. Uz nove kukce našim sugrađanima postaju i razne druge manje pokretne životinje koje na razne načine dospiju do Zagreba. Tako je nedavno otkriveno da se u okolicu grada naselila i širi svoj areal jedna južna vrsta puža vinogradnjaka (*Helix lucorum*).

Životinje koje žive na području Zagreba bile su i predmet (na žalost malobrojnih) znanstvenih proučavanja. Najviše zanimanja izazvali su kukci. Sačuvana je i poznata zbirka dra Josipa Schlossera Klekovskog u kojoj se nalaze kornjaši sabrani uglavnom na području grada sredinom XIX stoljeća. Danas znanstveni interes postoji više za sitne životinje koje žive u dubokim podzemnim šljunkovitim nanosima stare Save ispod grada, a koje su, uz neke druge čimbenike, značajne za pročišćavanje i protok pitke vode. Zato ne zaboravite – dok vi slušate koncert u

dvorani »Lisinski«, nekoliko metara pod zemljom ispod dvorane mali stanovnici, pretežno račići, žive i marljivo rade i za vas. To je jedan od razloga zašto bismo našim životinjskim sugrađanima trebali posvetiti više pažnje nego do sada. Jer u krajnjoj liniji naš život je i u gradu ipak tijesno vezan uz život životinja. Upoznati zakonitosti i potrebe života životinja, a time i mogućnosti zajedničkog življenja, možemo tek onda kad se s njima upoznamo. A to je i najvažnija svrha izložbe koja je upravo otvorena na Gornjem gradu u Muzeju grada Zagreba, Opatička 20.